Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2007_4_6.pdf | DOST. 18/04/24 10.14

JUBILEJI – OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

BOGASTVO PANONSKEGA BESEDJA

Vilko Novak: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2006. 947 str.

0 Skoraj trideset let po začetku izpisovanja in tri leta po avtorjevi smrti je leta 2006 izšel z nestrpnostjo pričakovan *Slovar stare knjižne prekmurščine* (dalje *SSKP*), ki ga je izdal Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Težko bi rekli, da je v času velike potrebe po zgodovinskih slovarjih in vse strožjih slovaropisnih merilih izpolnil vsa pričakovanja strokovne javnosti, a je kljub informativni okrnjenosti ter nekaterim nedoslednostim in pomanjkljivostim lahko spodbuda za nadaljnje raziskave prekmurskega knjižnega jezika.

1 Avtor slovarja Vilko Novak se je kot rojen Prekmurec in vsestranski poznavalec knjižne prekmurščine zavedal potrebe po popisu izredno bogatega besednega zaklada na območju med Muro in Rabo, zato se je odzval pobudi Franceta Bezlaja in prevzel delo za enega človeka obsežno zasnovanega slovarskega projekta.

1.1 Začrtana pot novega slovarja, opredeljenega z avtorjevim izborom petindvajsetih vsebinsko in avtorsko raznolikih del iz obdobja od prve tiskane knjige iz leta 1715, *Malega katechismusa* Ferenca Temlina, do izida učbenika *Perve knige – čtenyá za katholičánske vesničke šolê* Jožefa Bagaryja (1886), ko formalno že govorimo o nastanku novoslovenščine, a še ne o koncu knjižne prekmurščine,[1] je prve sadove javnosti ponudila proti koncu leta 1988, ko je izšel *Poskusni snopič*. V njem je bil na podlagi 124 izbranih gesel predstavljen slovarski koncept. Presenetil je z natančno izdelano preglednico črkovnih znamenj in ustreznih glasov ter s številnimi novostmi sestave slovarskega članka. Zlasti dobrodošlo in zaradi odsotnosti slovnice stare knjižne prekmurščine v slovenščini za nadaljnje jezikoslovne raziskave pomembno je bilo oblikoslovno zaglavje, v katerem najdemo vse z izpisom zajete oblike, ob njem pa se kot vrlina *Poskusnega snopiča* pojavljajo tudi skrbno izbrani citati v izvirnem zapisu, ki dajejo podatke o razvoju zapisovanja glasov in omogočajo posamezne pravopisne analize, ter za avtorski slovar značilne avtorske opombe, ki prinašajo mnoge nestandardne, a pomembne podatke.

1.2 Kakovosten slovarski poskus je doživel odmev številnih strokovnjakov, ki so sporočili svoje pripombe in pomisleke, ter kar klical po čimprejšnji objavi, ki pa jo je splet raznih okoliščin zadrževal. Že januarja 1996. leta je bil sklenjen dogovor za izid *SSKP* s podnaslovom *Osnovna redakcija*, računalniški vnos pa naj bi priskrbel Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, a delo kljub soglasju ni steklo v predvidenem času. Navedeno je kot član Komisije za historične slovarje slovenskega jezika skušal pojasniti France Novak, ko je kmalu po avtorjevi smrti na mednarodnem znanstvenem srečanju v Murski Soboti utemeljil potrebo po tem slovarju in predlagal njegovo čimprejšnjo izdajo, hkrati pa je opozoril na dejstvo, da imajo slovarska dela posebne zakonitosti, zato jih ne more »*vsakdo nadaljevati in ne more jih kdorkoli izboljševati*« (Novak 2005: 408).

2 Z zamudo, pa vendarle, smo dobili slovar, katerega pripravo in redakcijo so dokončali sodelavci Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Ob *Uvodu* redaktorice, Milene Hajnšek - Holz, vsebuje 947 strani, na katerih je predstavljenih 14.880 eno- ali večbesednih iztočnic in 2.407 podiztočnic, nanašajočih se na občna imena (*bivec* ‘pretepač’, *dreselje* ‘žalost’, *kaštigati*

[1] Dvestoletna knjižna tradicija prekmurskih Slovencev se zaključi s priključitvijo Prekmurja k matičnemu slovenskemu ozemlju leta 1919.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2007_4_6.pdf | DOST. 18/04/24 10.14

'kaznovati', *končimar* 'vsaj', *odstopnjek* 'stranišče', *odvejtek* 'potomstvo', *postelnica* 'spalnica', *račiti se* 'ljubiti se', *špotanje* 'sramotitev', *zdrapanica* 'odrgnina', *žmeča* 'teža' …) in osebna, zemljepisna ter stvarna lastna imena (npr. *Miklošˇ*, *Jezuš Kristuš*; *Balkan polotok*, *Polonia* 'Poljska'; *Abecedaruim Szlowenszko*, *Prijatel*). Slednja najdemo pod občnoimensko iztočnico (npr. Prijatel pod **priáteo**), čeprav bi si kljub pomenski enakosti z občnim imenom zaslužila samostojen slovarski sestavek. Ob verskem izrazju se skladno s tematsko raznolikostjo izpisanih del pojavlja tudi jezikoslovno, naravoslovno, upravno-pravno in drugo strokovno izrazje (*dvouja piknja* 'dvopičje', *prilogvremen* 'nedovršni pretekli čas', *šiba* 'vejica', *zapostavek* 'predlog'; *cecavec* 'sesalec', *dvaživota* 'dvoživka', *kopalinje* 'rudnine', *zgrablivec* 'roparska žival'; *dačopoberavnija* 'davkarija', *dačoterjaš* 'davčni izterjevalec', *penez-spravlanica* 'hranilnica', *poslanikstvo* 'odposlanstvo', *polavcovahiža* 'državni zbor' …), vendar slovarski koncept ne predvideva posebnih kvalifikatorjev za označevanje teh izrazov.

2.1 Ob upoštevanju dejstva, da imajo avtorski slovarji v primerjavi s skupinskimi nekatere pomanjkljivosti, in ravnanju v skladu z določilom izpisovanja gradiva, ki zajema popoln izpis prvih štirih del, druga dela po so izpisana izbirno ali kombinirano, ne moremo pričakovati popolnega slovarja z navedbo podatka o številu pojavitev posameznih besed (iz obsega slovarskega sestavka nam je tako znana le relativna pogostnost), a je na podlagi reprezentativnega izbora z upoštevanjem vseh področij rabe prekmurskega knjižnega jezika in vseh pomembnejših avtorjev vendarle zbran velik del besedja knjižne prekmurščine. Gre za najbogatejši prikaz predmetnega besedja, v katerem je zajetih veliko še nikoli popisanih in slovarsko predstavljenih besed, zato bo *SSKP* nedvomno spodbudil znanstveno zanimanje za bogastvo panonskega besedja.

2.2 Uporabnik slovarja je sprva zadovoljen, ker se je slovar končno pojavil na knjižnih policah, za kar se je gotovo treba zahvaliti vsem, ki so kakor koli pripomogli k njegovemu izidu in s tem k uresničitvi avtorjeve želje, da bi delo vendarle izšlo; ob ugotovitvi, da v celoti ne izpolnjuje njegovih pričakovanj, pa nekoliko razočaran. V nadaljevanju bo opozorjeno na nekatere razlike med *Poskusnim snopičem* in Slovarjem ter na pomanjkljivosti slovarskega prikaza zbranega gradiva.[2]

2.2.1 V primerjavi s *Poskusnim snopičem* poenostavljeno zgrajen slovarski sestavek se začenja z levo umaknjeno eno- ali večbesedno krepko zapisano iztočnico, kar zagotavlja preglednost in hitro iskanje, z njenim prečrkovanjem pa je olajšana uporaba tudi nestrokovnjakom. Vse iztočnice, razen osamljenega primera (**bantüvanje**), so onaglašene. Pri naglaševanju in rekonstrukciji izhodiščnih oblik je bilo upoštevano narečje, zato se je iz knjižnega jezika izhajajoči tip zgodovinskega slovarja preobrazil v zgodovinsko-narečni slovar, na razlike med nekdanjim knjižnim jezikom in sodobnim narečjem pa v *SSKP* ni več opozorjeno.[3] Ob poudarku pomembne avtorjeve jezikovne kompetence za dani slovar in upoštevanju dejstva, da avtor pri zadnji redakciji ni mogel več sodelovati, bi bilo v *Uvodu* smiselno navesti strokovnjake, ki so pomagali dodati manjkajoče naglase ter preveriti pomenske razlage tistih besed in besednih zvez, ki jih ne najdemo v treh oz. štirih upoštevanih slovarjih.[4]

[2] Zlasti primerjalno s časopisom *Prijátel* in *Nouvim zákonom* Števana Küzmiča.

[3] V *Poskusnem snopiču* je bil v oglatem oklepaju za oznako nar. podan narečni naglas, če se je razlikoval od starega knjižnega, npr. **bátritel** -a [nar. -trì-]. Ta podatek je izpuščen zaradi nedoslednosti v tipkopisu (Novak 2006: VI).

[4] Po redaktoričinih besedah v *Uvodu* so bili pri določanju naglasa upoštevani trije slovarji, in sicer *Pleteršnikov slovar*, *Slovar beltinskega prekmurskega govora* in *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*, za pomensko določanje pa jim je bil ob navedenih slovarjih v pomoč tudi *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2007_4_6.pdf | DOST. 18/04/24 10.14

2.2.2 Iztočnici so dodane pisne, izgovorne, pisno-izgovorne ali oblikoslovne dvojnice, na katere se najbrž zaradi množičnosti in posledično prihranka prostora ne opozarja s kazalko, kot je uveljavljeno v slovarski praksi in kot se pri značilnejših dvojnicah pojavlja tudi v *Poskusnem snopiču* (npr. **Ježuš** gl. Jezuš). Zaradi tega lahko uporabnik, nevešč zakonitosti prekmurskega jezika, spregleda navedbo v slovarju, ker ne more predvideti pogostejše ali frekvenčno enakovredne dvojnice, ki je v slovarju predstavljena kot iztočnica, npr. kódiš – kòlduš – **kóudiš**,[5] **priáteo** – prijátel. Ob kazalki bi bila dobrodošla tudi vodilka, ki je po potrebi zaključevala slovarski sestavek *Poskusnega snopiča*, npr. **račún** /…/ *prim. račun davanje, in s tem opozarjala na pomensko ali kako drugače medsebojno povezane iztočnice, pri katerih je mogoče dobiti dodatne informacije. Pogostost dvojnic v *SSKP* označujeta vrednostna kvalifikatorja in, tudi (npr. **kéjp** in kép; **céili** tudi cêli), s strokovnega vidika pa je slovarska pomanjkljivost neupoštevanje vseh izpisanih oblik, tudi redkih dvojnic, npr. dekoli (**gdèkòli** prisl.), če so le-te pomemben pokazatelj posebnosti glasoslovnega razvoja danega knjižnega jezika.

2.2.3 Zaradi prilagojenih leksikografskih načel se slovar nekoliko razlikuje od redakcije, ki jo je avtor opravil v letih 1981–1987. Največjo izgubo tako predstavlja zaradi nedoslednosti v tipkopisu, kot pojasnjuje redaktorica, opuščeno oblikoslovno zaglavje, v katerem so bile navedene vse izpisane oblike. Popoln prikaz teh oblik je tako zreduciran na primere, zajete v ponazarjalnem gradivu, v katerem pa sta glavna kriterija razvrščanja, časovnost in skladenjske zveze, nedosledno uresničena, na kar opozarja tudi redaktorica (Novak 2006: VII). Navedeno bo, vsaj za danih 124 gesel, marsikoga posledično vodilo k iskanju sistematično prikazanih oblikoslovnih podatkov v *Poskusnem snopiču*. Zaradi omenjene pomanjkljivosti bi bile dobrodošle oblikoslovne preglednice v *Uvodu*, ki bi omogočale tvorbo preostalih besednih oblik.

2.2.4 V slovarskem sestavku so zaradi izpusta zaglavja z oblikoslovnimi podatki izpuščeni tudi nekateri slovnični označevalniki, zaradi česar je slovar gotovo obvestilno osiromašen, npr. pret. (preteklik), prih. (prihodnjik), trpn. (trpnik), vel. (velelnik). Ob navedenih pa pogrešamo tudi druge kvalifikatorje, npr. pomenske (protip., sop.), stilno-plastne (publ.), ekspresivne (ekspr.) in terminološke (npr. jezikosl.).

2.2.5 Slovar ne vsebuje gnezd, saj stalne zveze prikazuje kot samostojne pomene, vendar je iz naslednjih primerov razvidno, da je slovarsko pojasnilo *v zvezi* rabljeno neenotno: **mèrkanje** /…/ **4.** v zvezi **merkanja znamenje** *pomišljaj*: merkanya znaménye (–); **pítanje** /…/ **2.** *vprašaj, ločilo*: Pitanya znaménye; **piknja** /…/ **2.** v zvezi **končna piknja** *pika, ločilo*: /…/ i meszto »i« litere piknya[6] more sztáti. Veliko strokovnih besednozveznih poimenovanjih ni prikazanih samostojno, izpuščene pa so tudi stranske oz. zapostavljene razlage, prisotne v *Poskusnem snopiču*, npr. **dugovánje** -a s *stvar, reč* /…/ Od pênez dugoványi miniszter *finančni minister*; **právi** -a -o prid. /…/ **2.** *desni*: tô je te szkrágnyi levi i te szkrágnyi právi sztran *desnica*; **žűževka** tudi žűžavka -e ž *žuželka*: Krumpise zaprávlas ‘zü’zevka je z-Amerike v-Europo prinesena *koloradski hrošč*.

2.2.6 Največ nedoslednosti in pomanjkljivosti je povezanih z zapisom ponazarjalnega gradiva, ki naj bi bilo navedeno dobesedno in v izvirni pisavi, vsi posegi v besedilo pa bi morali biti označeni.

2.2.6.1 Naglasna znamenja pogosto manjkajo (**nìkaj²** /…/ Vnogih mesztaj nikaj de’zd’za ne → nê bilo → bilô), zlasti ostrivec nad í (**gòripís** /…/ ki de kaj proti meo praviti goripiszi → goripíszi; **razkladáč** /…/ ni ti nouvi vezdásnyi ʃv. piʃzma → píʃzma razkladácske nikaj nemajo), ali pa so neustrezna (npr. **držàti** /…/ **držàni** /…/ 2 ¾ vöre dr’zánom gucsi na szpráviscsi napredáno → naprêdano), kar gotovo onemogoča nadaljnje raziskave.

2.2.6.2 Okrnjena preglednica črkovnih znamenj nas že v *Uvodu* preseneti z neupoštevanjem oz. prečrkovanjem nekaterih za knjižno prekmurščino značilnih glasov, kot sta *ő* in *ű*, ki so ju

[5] Glede na abecedno zaporedje bi bilo med prvo in zadnjo dvojnico več kot šest strani.

[6] V danem navedku iztočnica ni rabljena besednozvezno.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2007_4_6.pdf | DOST. 18/04/24 10.14

prekmurski pisci uporabljali večinoma za dolga naglašena *ö* in *ü* (**mèrtik** in mèrtük /…/ Od nôvi mertükov → mertűkov; **pűc** /…/ vcsászi tüdi püca mrzloga meszára → pűca – mrzloga meszára).

2.2.6.3 Neredke so pravopisne spremembe, npr. odvečna ali manjkajoča ločila, spremembe velike oz. male začetnice (**čàkati** /…/ 'ze naprepolo'zeno, (brez vejice) koliko dohodkov miniszter csáka; **horvàčki** /…/ Sz-horvacskoga országa poszlani poszlavci → Sz-Horvacskoga).

2.2.6.4 Pojavljajo se neustrezno skrajšani navedki (**kàlpag** /…/ i velikáse na trónus idévcsi, sz kalpagom pokritov glávov),[7] celo do te mere, da je izpuščena iztočnica (**búvnoti** -em dov. *butniti*: na ednôk v-nekso grabo AIP 1876, br. 8, 8; **strôšek -**ška m /…/ **2.** *stroški, denarni izdatek* /…/ od minisztera na prêpolo'zene orszácske v-tanácsivanye vzeme AI 1875, kaz. br. 2). Izpust v notranjosti navedka, ki je po redaktoričinih besedah nakazan z dvema pikama, pa zasledimo le izjemoma (**držàti** /…/ **držàti se** /…/ Csi poszlavci i sze nadale k szvojemi dokoncsanyi dr'zijo AI 1875, kaz. br. 1;[8] **jálnost** /…/ Ali ni ovi ſzvojim jálnoſztjom ſzo nej mogli skouditi KŠ 1771, A3a;[9] **vragomèten** /…/ prineſzli ſzo csloveka nejmoga vragometnoga KŠ 1771, 30[10] …).

2.2.6.5 Očitne tiskarske napake izpisanega gradiva so velikokrat odpravljene brez opozorila: **gòrizazvàti** /…/ **gòrizazévči** /…/ králeszka recs → krászleszka**-**rêcs (..)[11] na neobtrüdnyeno (neobtrűdnyeno) delo gorizazévcsi; **nosìti** /…/ **noséči** /…/ ti bogáti vnogo szrebra → szrbra i zláta noszécsi …

2.2.7 Navedki so opremljeni z lokacijami, vendar se tudi pri le-teh pojavljajo nekatere napake, npr. manjkajoče ali napačne številke strani (**jèli** /…/ Moj – Jo'zef – jeli – nebodes vecs divjacsino sztrêlo? AI 1875, kaz. br. 3 → AI 1875, kaz. br. 7), napačne kratice (**trijé** /…/ té tri dr'zél bogáti pregnyari szo mohamedánszko vöro gorivzéli KAJ 1870, kaz. br. 3 → AI 1875, kaz. br. 3), ki bi jih bilo dobro popraviti.

2.2.8 Pri računalniškem vnosu gradiva so nastale tudi nekatere tiskarske napake, ki lahko zabrišejo glasoslovne in oblikoslovne posebnosti knjižne prekmurščine: **glásno** /…/ na glaszno zacsévsi → zacsévcsi csteti králeszko rêcs; **kùča** /…/ Poszlavci i velikási szvojo kucso idévcsi i nam → tam sze je králeszka rêcs razglászila; **písmo** /…/ püspöki (..) od kralá pozvánim → pozvánom píszmom szedijo.

3 Pri tako zahtevnem in obsežnem avtorskem slovarju so se kljub skrbnemu spremljanju in nadzoru dela ter korekturam pojavile določene nepravilnosti in nedoslednosti, vezane na slovarski prikaz zbranega gradiva, ki so za raziskovalno delo moteče in znižujejo kakovost slovarja. Kljub temu je potrebno poudariti, da slovar zaradi široko in raznovrstno zajetega gradiva, številnih panonizmov, izvirnih slovanskih besed, ki ta skrajni severovzhodni prostor še danes vidno ločujejo od osrednjeslovenskega, in tudi zaradi predanega ter neutrudnega avtorjevega dela zasluži pozornost strokovne javnosti. Slovar daje možnosti primerjave v okviru panonske jezikovne baze z vzhodnoštajerskim in s sorodnim kajkavskim besediščem ter možnost preverjanja dialektalne živosti besedja knjižne prekmurščine. Olajšal bo razumevanje prekmurskih knjižnih besedil in najbrž spodbudil analize zbrane in predstavljene leksike, besedotvornih zmožnosti knjižne

[7] Navedek je iz naslednje povedi (ustrezno podčrtala N. U.): »*Ob 11-toj vöri kral v-huszárszkom gvanti med vkűpprite poszlavce i velikáse na trónus idévcsi, sz-kalpagom pokritov glávov, na trónus doliszedécsi, na glaszno zacsévcsi csteti králeszko rêcs*« (AI 1875, kaz. br. 1).

[8] Neokrajšana poved: »*Csi poszlavci velikásovo ponácsisanye zavr'zejo, i sze nadale k-szvojemi dokoncsanyi dr'zijo, te eto itak velikásom naznánye dajo*«.

[9] Neokrajšana poved (podčrtala N. U.): »*Ali ni ovi ſzvojom jálnoſztjom, ni eti ſzvojom ſzrecsnoſztjom, ſzo nej li ſzamo nikaj nej mogli skouditi*«.

[10] Okrajšan je naslednji stavek: »*ovo prineſzli ſzo nyemi ednoga csloveka nejmoga vragometnoga*«.

[11] V oklepaju je opozorjeno tudi na druge pomanjkljivosti navedka.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2007_4_6.pdf | DOST. 18/04/24 10.14

prekmurščine, njenih stilnih lastnosti, morda bodo posledično nastali tudi slovarji jezika posameznih prekmurskih avtorjev. Vse omenjeno bo v končni fazi omogočilo dopolnitev *SSKP* ter odpravo napak, nedoslednosti in pomanjkljivosti v morebitni drugi izdaji.[12] Nadaljevanje dela omogočajo tudi avtorjeve označbe ob redakciji, ki opozarjajo na upoštevano in preanalizirano gradivo. Uporabniki bi bili zaradi številnih možnosti hitrega iskanja po iztočničnih besedah in vsebini slovarskih sestavkov vsekakor veseli tudi dopolnjene in popravljene slovarske predstavitve zakladnice knjižne prekmurščine v elektronski izdaji.

Zaključimo lahko, da je *SSKP* lahko ključ za spoznavanje življenja prekmurskega besedja, čeprav zaradi zmeraj večje potrebe po popolnosti registracije besed še ne odpira vseh vrat.

Literatura

France Novak, 2005: O rokopisnem Slovarju stare knjižne prekmurščine Vilka Novaka. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota. 401–410.
Vilko Novak, 1988: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. *Poskusni snopič*. Ljubljana.
– – 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana.

Natalija Ulčnik
Filozofska fakulteta v Mariboru

[12] Da lahko druga izdaja ob upoštevanju pripomb bistveno preseže prvo dokazuje prav tako Novakova dopolnjena in popravljena izdaja *Slovarja beltinskega prekmurskega govora*.